

NÁRAY ISTVÁN

Zsámbék:

Rakétabázisból színházi bázis

■ BESZÉLGETÉS MÁTYÁS IRÉNNEL ■

Ha valaki nyáron igényes színházi programra vágyik, több mint két évtizede szombatonként Zsámbékra látogat, mert biztos lehet abban, hogy várakozásában nem csalódik. A híres Romtemplom s a község számos hangulatos része ideális helyszíne a határon innen és túl születő amatőr, alternatív és hivatásos előadásoknak. A Zsámbéki Szombatok megálmódói – Bicskei Gábor és Mátyás Irén – mindig reprezentatív válogatást kínáltak az évad értékes producióiból. Bicskei Gábor korai halála után Mátyás Irén az elsők között adott bemutatkozási lehetőséget a határon kívüli összes magyar, illetve a környező országok sok színházának. 1995 óta a Zsámbéki Szombatok önálló nyári színház, számos saját bemutatót tart, közülük több nemzetközi kooperációban születik. Jelentős színházi alkotóműhely jött létre ebben a Pest környéki kis faluban, amelynek sorsáról azonban az elmúlt öt évben riasztó hírek érkeztek. Miközben a jelek szerint a település vezetősége szeretne megszabadulni attól a színházról, amelyet Mátyás Irén hozott létre és működtet, folynak az idei szezon előkészületei, és a művelődési házban zavartalannak tűnik a közművelődési munka. Beszélgetésünk idején például az igazgatói irodával szomszédos teremben a zsámbéki Premontrei Szakképző Iskola növendékeinek és tanárainak rajzaiból és akvarelljeiből rendezett kiállítás megnyitója zajlik.

– A Tourinform Iroda pedig nyitott műteremakciót tart. A Zsámbék Medencei Idegenforgalmi Közhasznú Egyesület ugyanis a medence településeken élő képző- és iparművészek műtermeibe kalauzolja el azokat, akiket érdekel az alkotók munkája. Most érkezett meg egy ötvenfős csoport Telkiből, ahol egy képzőművésznél jártak, itt, Zsámbékon pedig fazekasműhelyt néznek meg, s a program egy ötvösművésznél fejeződik be.

– Békésen és háborítatlanul dolgoztok, avagy ez csalóka látszat csupán, és a mélyben valóban ellenséges indulatok fortyognak, mint ahogy ez hírlíki?

– Erre nem lehet igennel vagy nemmel válaszolni, vissza kell nyúlni a kezdetekhez. 1946-ban erőszakos lakosságcsere került sor, ami többek között azzal járt, hogy nagyon különböző kultúrákat hoztak és tartottak meg a Felvidékről ide telepített módos parasztcsaládok s a többiek, másképpen szocializálódtak és gondolkodtak, mint a kisújszállási volt kubikosok vagy a jászalsószentgyörgyi

három-négy holdas kisparasztok, illetve az a húsz-huszonöt sváb család, amely otthonában maradhatott. Évtizedeken keresztül minden rétegben volt valami szegényezés. A svábokban azért, mert át kellett élniük, hogy németnek lenni akkor és itt megbélyegzettséget jelentett, az alföldieknek meg azt, hogy felnőttként kerültek át egy másik településre, ahol – valami szerény összeg ellenében, de mégiscsak – mások berendezett házába költöztek be. A Felvidékről jötteknek pedig még az országváltás kínjaival is szembe kellett nézniük.

A különböző rétegek közötti feszültség, ez a többgyökerű szorongás a nyolcvanas évek közepére oldódott csak fel, ekkor kezdtek összeérni az eltérő múltú társadalmi csoportok, s vált lassan belső szükségletté, hogy kiben-kiben megfogalmazódjon: mit jelent zsámbékinak lenni. Ebben a helyzetben a lakosság identitás-kereső törekvése találkozott azzal, amit mi a helyi kulturális lehetőségek megteremtésével, nem utolsósorban az épp akkoriban

induló Zsámbéki Szombatokkal adni tudtunk. Attól, hogy a társadalmi másféleséget el kellett fogadni és meg kellett szokni, végül is nyitott és toleráns közösség született; ez a nyitottság lehetett egyik oka annak, hogy könnyen be és el tudták fogadni azt a kultúrát és művészetet, amelyet a művelődési ház mindennapjaiban éppen úgy, mint a színházi előadásokkal, a fesztivállal kínáltak nekik. Nem voltak berögződött előképeik arról, hogy milyenek kell lennie egy színházi előadásnak, milyen művészi produktumot illik tisztelniük, természetes volt számukra, hogy az is lehet jó, ami egészen más, mint amit már tapasztaltak.

– *Mi történt azóta?*

– Ez a falu a nyolcvanas évek elejétől 2000-ig kicsiben ugyanazt az utat járta be, mint az egész magyar társadalom, de itt minden valamivel hamarabb történt meg, s már a nyolcvanas évek elején lezajlottak azok a személyi és strukturális változások, amelyeknek be kellett következniük. Például 1982-ben, amikor az előző tanácselnököt leváltották, felülről akarták ideültetni az újat, de az akkori párttitkárnő, egy alföldi kubikos lánya kiharcolta, hogy egy itteni üzem jó vezetői képességgel rendelkező osztályvezetőjét, egy régi zsámbéki sváb család leszármazottját nevezzék ki. Ő pedig olyan vezetőgárdát alakított ki, amelyben a község minden rétege képviseltette magát. Ez döntő változást hozott, amely nem ideológiai megfontolásból eredt, hanem természetes fejlődésből következett, ezért nagy egyetértésben, igen konstruktívan tudtak az egész falu érdekében dolgozni, anélkül, hogy egy-egy réteg parciális törekvéseit tartották volna szem előtt.

Ez persze nem jelenti azt, hogy egy csapásra beköszöntött volna az idilli béke állapota, hiszen felszínre kellett törniük az elfojtott feszültségeknek is. Például 1986-ban kettőnk hathatós támogatásával kilencvenötven örszeálltak a zsámbéki svábok, s nekitámadtak a párttitkárnak és a tanácselnöknek, mert meg akarták szabni, hol tartsák a sváb bált, márpedig ha ők mint közösség úgy döntöttek, hogy a régi falusi nagykozmában szeretnének bálozni, akkor ezt nem lehet betiltani, s nem lehet őket arra utasítani, hogy az új iskolában mulatozzanak. A konfliktushelyzetek kipattanása és megoldása is a közösséggé érés egyik feltétele volt.

– *Színházteremtő akciókat hogyan tolerálta a helyi és a felsőbb politikai vezetés?*

– Soha senki nem akart beleszólni abba, hogy milyen legyen a Zsámbéki Szombatok programja, kiket hívjak vagy ne hívjak meg, vagy hogy a darabok miről szólhatnak. Ehhez persze szerencse is kellett, mert a környező településeken vagy a budai járásban nem ez volt jellemző. A nyitott szellemű zsámbéki párttitkárnő viszont meg tudott védeni bennünket. Például amikor 1982-ben Műemlék Baráti Kört szerveztünk, amelynek a háromezres faluban kilencvenötven lettek tagjai, a járási pártbizottság megjegyezte, hogy ilyen népes civil szerveződés született, de ebből mi semmit sem érzékelünk, mert a helyi párszervezet vezetője elhárította a támadásokat.

– *A rendszerváltozás hozott-e fordulatot a fesztivál életében?*

– Ekkorra a fesztivál koncepciója kikristályosodott, a rendelkezésre álló pályázati lehetőségek pedig kibővültek. Ez utóbbi számos kulturális intézményt váratlanul ért, mert nem voltak hozzászokva ahhoz, hogy többé már nem a tanács finanszírozza

őket, hanem maguknak kell előteremteniük a működésükhöz szükséges összeget. Mi ezt már megtanultuk, versenyelőnyben voltunk. Amikor a tanácselnök – aki '90 után természetesen polgármester is lett – nagyon fiatalon meghalt, lezárult egy dinamikus korszak. Arról, aki követte őt e poszton, a falu azt feltételezte, hogy folytatni fogja az elődje által megalapozott munkát, de ebben csatlakozniuk kellett. Vele sajnos itt is elkezdődött az, ami az ország egészében: a kultúrát bekebelezte, átírtta a napi és a kurzuspolitika.

A falu lakossága azonban nem volt felkészülve erre a változásra, nem tudták, hogyan artikulálják érdekeiket, mit kezdenek a politikuskok húzásaival. A kilencvenes években itt nem lehetett helyi feszültségeket gerjeszteni. Hiába próbálkozott például az egyik párt azzal, hogy a sváb–magyar ellentétet szítva szerezzen magának pozíciókat, nem sikerült, mert ezt a szembenállást már nem lehetett újra-éleszteni, a falu társadalma ezt a problémát már feldolgozta magában.

2000-ben azonban a helyi társadalomnak azzal kellett szembesülnie, hogy a politika mégis szétverheti egységüket. Ez a felismerés egyszerre szakadt rájuk, sokként élték meg.

– *2000-ben ugyanis időközi választás volt. De ahhoz, hogy az akkor fellépő erő áttörése bekövetkezzen, előtte már valaminek történnie kellett. Vagy elaludtak az emberek?*

– Az emberek nem politizáltak. A helyi választásokon általában olyan személyekre szavaznak, akikben megbízhatnak, tehát valóban létezik valamilyen gyanútlanóság. Az is igaz, hogy hiányzik az a réteg, amely felelős politikai szerepvállalásra képes és hajlandó. A testületbe egyre több kedves és rokonszenves kinézetű idegen került, mert a választáson indulók közül hiányoztak a tősgyökeres zsámbékiak. Végül is a tizenegy megválasztott testületi tag között igen erős

és kölcsönös érdekviszonyok működnek, ezt azonban kifelé hangzatos és közös ellenséget kreáló ideológiával elfedik.

– *Az egyik ellenség te vagy.*

– Igen.

– *S mi ennek az ideológiának a lényege?*

– Esetemben az, hogy amit csinálók, az nem eléggé magyar, bár a határon kívüli színházak többsége Zsámbékot olyan fórumnak tekinti, ahol a fővárosi közönségnek megmutatkozhat, illetve Kassától Zentáig és Dunaszerdahelytől Kovásznaig a kisebbségi területek magyar amatőrjei számára e falu egyet jelent a határokon átnyúló közösségi műhely fogalmával. Az ellenem megfogalmazott vádat persze a nagypolitika eseményei is erősítették. Amikor megkezdtem, miért nem magyar az, ha a szezon első produkciója a beregszászi Illyés Gyula Magyar Nemzeti Színház előadásában *Az ember tragédiája*, akkor az egyik testületi tag, ma alpolgármester így reagált: „Beregszász? Az Ukrajna. Itt nem ukrainiaknak, hanem állástalan pesti színészeknek kell fellépési lehetőséget biztosítani.” Ebben a testület többi tagja is fokozatosan kezdett egyetérteni. A következő vád – amely akkoriban a közéletben igencsak megbélyegzőnek számított – az volt, hogy a szcientológiai egyház fontos magyarországi képviselője vagyok, mert sok évvel ezelőtt a művelődési ház helyet adott egy tanfolyamnak, amelynek résztvevőit később egyesek ezzel az egyházzal hozták kapcsolatba. Az is irritáló, hogy a Zsámbéki Szombatok szellemi orientációja és ér-

tékszemlélete a kezdetektől változatlan: a nyolcvanas években is ugyanazt képviselte, amit a kilencvenesekben vagy ma. Én sem egyik, sem másik kurzushoz soha nem döngölöttem.

– *E kritika avagy ideológia mögött kemény érdekeket sejtetek, magyarul: valaki a helyedre pályázik, tehát útban vagy.*

– Igen, akkoriban valóban volt, aki szeretett volna igazgató lenni, mert azt feltételezték, hogy a színházban nagyon sok lefőlzhető pénz van. Nem akarják elhinni, hogy a fesztivál költségvetését elsősorban pályázatokon kell megszerezni, s az így összegyűlt pénz csak adott projektekre fordítható.

– *Végül is mi történt öt évvel ezelőtt?*

– 1995-ben lett színház a Zsámbéki Szombatok, 2000-ben lejárt a megbízatásom, tehát pályázatot írtak ki. Ekkor gondolták többen azt, hogy meg kéne szerezni a helyemet. Mivel az, aki a községből kiszemelte magának a posztot, nem felelt meg a kiírás feltételeinek, maga helyett strómant keresett. Az első fordulóban olyan szakmai bizottságot alakítottak, amelyben négy helyi személység mellett a Színházi Társaságot Ascher Tamás, a Színész-kamarát pedig Tímár Éva képviselte. Az ő szakmai érveiket a többség lesöpörte. Melocco Miklós komolyan gondolta, hogy amikor Bicskei Gábor belekezdett, ez jó kezdeményezés volt, de a fesztivál ma is egy amatőr izé, s ideje lenne híres nagy színészeket idehívni. Ascher hiába sorolta, hogy itt mennyi jelentős előadás született, s a magyar színházi élet legkiválóbbjai közül ki mindenki lépett fel, ez senkit nem érdekelt.

Néhány nap múlva egy kora reggeli időpontra kítűzött rendkívüli testületi ülésen akarták megszavaztatni a „szakmai” bizottság ajánlását, mely szerint nem én kapom meg a vezetői megbízatást. Mivel e döntés nem szerepelt az előzetes napirendi pontok között, eljárási hibákra hivatkozva sikerült érvénytelenítenni a szavazást.

A falu megdöbbsent, az emberek nem értették, hogy mi történik. A következő hivatalos testületi ülésre hatszáz aláírás gyűlt össze mellettem, ám ezt a polgármester nem vette figyelembe. Az ülés-terem azonban megtelt a helyi lakosokkal, akik bíztak abban, hogy nem történhet változás. Várákosásukat a testületi döntés nem igazolta. Ám az egyik testületi tag bebizonyította, hogy eljárási szempontból ezúttal is törvénytelennek tekintendő a választás.

Újra kiírták a pályázatot; egy pesti kerületi művelődési ház igazgatója lett az ellenjelöltem, s a szakértői bizottság elnökének a Zsámbéki Katolikus Tanítóképző Főiskola főigazgatóját választották, akiről azt feltételezték, hogy ellenem fog szavazni. Ő tizenkét oldalas elemzést írt, amelyben kimutatta, hogy az én pályázatom szakmai szempontból kiváló, a másik értékelhetetlen, de a testületi ülésen nem adtak lehetőséget e szakértői vélemény ismerettségére. A szavazás eredménye döntetlen lett, így megint meg kellett ismételnem a pályázatot. A főigazgatót pedig e véleménye s egyéb, a testületnek nem tetsző megnyilatkozásai miatt azzal a váddal jelentették fel a székesfehérvári megyés püspöknél, hogy a baloldal uszályába került.

A harmadik fordulóban egy színész és egy táncos-koreográfus pályázott velem szemben. Amikor ennek a testületi tárgyalása volt, a zsámbékiak ismét megtöltötték a termet, de már sokkal feszültebben ültek ott, s olyanok is megjelentek, akikről a képviselők épp a kiterjedt érdekszövetségek alapján nem feltételezték, hogy szembefordulnak velük. A három és fél óras vita során felszínre tört a gyűlölet, egyesek viszont belátták, hogy a falu közvéleménye ellenében nem tudják érvényesíteni akarataikat. Így engem szavaztak meg, megbízatásom 2006. március 31-ig szól.

– *Ezután következett az a közjáték, hogy nincs szakirányú végzettséged.*

– Kulturális menedzseri egyetemi diplomám van, nem pedig a pályázatban előírt, tehát a Színház- és Filmművészeti Főiskolán szerzett felsőfokú végzettségem. Csak mellékesen jegyzem meg: a színházvezetői pályázatok visszatérő ellentmondásának tartom, hogy egy kulturális intézmény vezetéséhez nem menedzseri, hanem művészvégzettséget írnak elő. E követelmény alól azonban a

művelődési miniszter felmentést adhat, ha a kinevezők ezt kéri. A minisztériumnál szimpatizáltak mindazzal, amit csinálók, 2000-ben például az önkormányzat kérésére készített minisztériumi szakvélemény munkánkat felsőfokú jelzők tömegével minősítette. A falu országyűlési képviselője, Selmeczi Gabriella pedig a 2000. augusztus 20-án Zsámbékon tartott beszédében külön kitért arra, hogy meg kell őrizni azt az eredményt és értéket, amit a Zsámbéki Szombatok képvisel; példának a magyar és román közreműködőkkel született *Bánk bánt* említetté.

– *Akkor miért nem kaptál mentesítést?*

– Nem tudom. Március végén kineveztek, június elején érkezett a fax: a miniszter nevében ugyanaz az államtitkár, aki színházunkról az előbb említett pozitív véleményt adta, nem járul hozzá a mentesítéshez. Az azonban kiderült, hogy a polgármester felmentést kérő leveléből hiányzott a kötelezően előírt indoklás, azaz nem felelt meg a jogszabálynak. Ugyanakkor a miniszternek nem kell indokolnia döntését, ebből tehát kétszeresen is az a következtetés adódott, hogy megint új pályázat lesz.

– *De azóta sem írtak ki új pályázatot.*

– Valóban. A ciklus végén új polgármester jött, mert az előbbi erélytelensége miatt félreállították. A testület összetétele még egy színűbbé lett: a tizenkét tagú testületből a polgármesterrel együtt tizenegyen a Szövetség Zsámbékért Polgári Kör képviselői. Az ellenem irányuló gyűlöletük kézzelfogható, s eltávolíttatásom természetesen ismét napirendre került. Rájöttek azonban, hogy ez nem olyan egyszerű, ezért most nem közvetlenül engem akarnak kirúgni, hanem az intézmény megreformálását tűzték ki célul: 2003 novemberében határozatot hoztak, hogy január 1-jétől négy részre – művelődési ház, színházi kht., Tourinform és Helytörténeti Múzeum – kell osztani.

– *Mibe kerülne ez az átszervezés?*

– Ezt kérdeztem én is. Hiszen ha a színházat levalasztják a művelődési intézményről, és kht.-vá alakítják, az az önkormányzat számára azt jelenti, hogy nemcsak a szervezetet kell fönntartania, de szerződéses formában meghatározott összeggel a szakmai működést is finanszíroznia kell. Ezt nem vették tudomásul, de később azért számolni kezdtek, hogy döntésük mi mindennel járna – például négy vezető pótlékkal növelt bérét kellene biztosítani –, így az idén februárban új határozat született arról, hogy március 31-i határidővel két részleget alakítanak ki: a művelődési házból, a Tourinformból és a múzeumból álló egységes intézmény mellett százszázalékos önkormányzati tulajdonú kht.-ként működtetnék a színházat.

– *Beszélgésünkör március 31-e ré elmúlt.*

– El bizony. Tizenöt napon belül kellett válaszolnom, hogy elfogadom-e a javaslatot, ehelyett csak azt kérdeztem, hogy a jelenlegi szűkös költségvetésből honnan lesz erre pénz, kérdésemre azonban nem kaptam választ. Zsámbéknak kellene biztosítani a minimális létszámú menedzsmet – az előírások alapján minimum öt személy (igazgató, gazdasági igazgató, pénztáros, könyvelő és egy munkatárs) – bérét, egy irodának és infrastruktúrájának költségeit, illetve közhasznúsági szerződést kell kötnie, amelyben rögzítve van a szakmai működés finanszírozásában vállalt részarány.

– *Emellett eddigi feladatkörével megmarad a művelődési ház is...*

– Amit eddig a művelődési házra és színházra együtt fordított a község, az az új konstrukcióban egyedül a művelődési házé lenne, tehát a színház működtetése költségvetési többletterhet jelentene.

– *Ez körülbelül mennyi lenne?*

– Minimálisan tíz-tizenkét millió forint.

– *Mennyiből gazdálkodtál a tavalyi szezonban?*

– Az uniós pályázaton elnyert összeggel együtt közel hetvenmillió volt a bevételem. De ezt csak programokra használhattam fel, mert a pályázati előírások szigorúan kikötik, hogy főállásúak bérére, illetve rezsire nem költhetem, s ezt a Számvevőszék állandóan ellenőrzi.

– Az az uniós pénz, amit említesz, úgy tudom, az első olyan jelentős összeg, amelyet a Kultúra 2000 keretében magyar pályázó projektvezetőként megkapott.

– A három ország részvételével általunk megvalósított Woyzeck-projektre ítélték meg a támogatást. A költségek, azaz a száznolcvanezer euró felét adja az Európa Bizottság, ötöt százalékkal a résztvevőknek, azaz a két olasz és a román partnernek kell beszállniuk. Az NKA előzetes ötvenszázalékos kötelezettségvállalásával szemben nagyjából húszszázaléknit adott, a többit más pályázati forrásokból én szedtem össze. Az első évben Zsámbékon megszületett az előadás, a másodikban pedig a produkciót a sepsiszentgyörgyi Atelier Fesztiválon, Olaszországban a Mittelfesten, aztán a két partnernél Perugiában és Velencében, de valószínűleg más városokban is eljátsszuk. Sepsiszentgyörgyön – a projektbeli vállalásunknak megfelelően – konferenciát tartunk, illetve a fesztivál résztvevői számára workshopot szervezünk a tradicionális commedia dell' arte témaköréből, amelynek felhasználásával készült a Woyzeck. A románok hozzájárulása például e program megszervezésében realizálódik.

– Láthatóan ez a példaértékű sikertörténet sem befolyásolta a községi vezetés viszonyát hozzád és a színház ügyéhez. Mi a helyzet most?

– Ezzel az ügygel azóta senki sem foglalkozott. Nem vonták vissza a határozatot, de megvalósulásáért sem tettek semmit, egyszerűen „elfelejtkeztek” érvényben lévő határozatokról. Ennek egyik magyarázata az, hogy az egységesnek látszó testület az időközben felszínre került és kieleződött érdekellentétek nyomán kettészakadt.

Másrészt abban is lehet reménykedni, hogy azok a feszültségek, amelyek most Zsámbékot megosztják, enyhülnek, megszűnnek. Amíg a testület vegyes összetételű volt, addig azt, hogy a környező települések látványos fejlődésével szemben ez a község miért lesz egyre szegényebb, azzal indokolták, hogy mindez a még mindig hatalomközelben lévő kommunisták s leszármazottaik mesterkedése. Ezt sokan hajlamosak voltak elhinni. Ma azonban, amikor a Szövetség Zsámbékért tagjaiból álló homogén testület áll a falu élén, ezt a mesét már nem hiszik el. A lakosok szeme felnyílt, s amióta kábeltelevízió közvetíti a testületi üléseket, sok mindent jobban értenek. Ha azt tapasztalják, hogy a magát egységesnek hirdető szövetségben is ugyanolyan a hangneme, mint a parlamentben vagy a közélet más területén, ez visszatetszést szül, és sok jel mutat arra, hogy az emberek kezdenek rájönni: a helyi választásokon felelősséggel tartoznak sorsukért, ezért maguk között kell megtalálniuk azokat a személyeket, akik valóban őket és nem egyéni érdekeiket képviselik, s kirántják falujukat a jelenlegi gazdasági mélypontról.

– Ez a távoli jövő. De mit lehet tenni most, amikor a helyi támogatásra minimális az esély?

– Az első pillanattól kezdve tudtuk, hogy egy viszonylag kis faluban csak úgy lehet színházat csinálni, ha arra előteremtjük a pénzt. 1982-ben kétszázhetvennyolcezer forintból kellett kezdeni mindent: a tanfolyamokat, az amatőr csoportokat, a rendezvényeket s természetesen az első fesztiválokat is. 1983–84-ben találtuk ki azt a szisztémát, amely máig működteti a Zsámbéki Szombatokat.

– Az első fesztiválokon az akkori legjobb amatőr csoportok léptek fel, de szinte kezdettől jelen voltak a hivatásos színházak is, mindenekelett a nyíregyházi.

– Akkoriban a Léner Péter irányítása alatt megújuló izgalmas és jó színház szintén kereste a helyét és szélesebb körű megmutatkozási lehetőségeit, tehát jól jött neki a zsámbéki fellépés, de a város és a megye is szívesen bemutatkozott. Két éven át úgy voltak itt, hogy külön műsorfüzetet készítetünk a nyíregyházi és szabolcs-szatmári művészegyüttesekről, amelyben a megyei üzemek hirdettek, s ebből pontosan annyi pénz jött be, amennyibe a vendégjáték került. Tehát a megyében összegyűlt pénzt a fellépőknek fizettük ki, akik nem egyszerűen jöttek, játszottak s hazamentek, hanem napokig itt éltek, miközben előadásukat a helyszínre adaptálták, és költekeztek, tehát a vendégjátékokra kifizetett pénz jelentős hányada itt maradt a faluban.

– Aztán egyre inkább a hivatásos együttesek határozták meg a fesztivál profilját.

– Amikor a kilencvenes évek közepén a közművelődési pályázati lehetőségek kevésnek bizonyultak ahhoz, hogy a többi hasonló rendezvényhez képest legtöbb produkciót felvonultató, két és fél hónapos fesztivál lebonyolítható legyen, rá kellett jönnöm: szervezeti átalakulásra van szükség. Így lett a Zsámbéki Szombatok hivatásos szabadtéri színház, amelyhez más forrásokra és alapokra is lehetett pályázni. Ekkor kötettert az alku: ha meg tudom szervezni, hogy Zsámbékon olyan önálló színház jöjjön létre, amely a falunak egyetlen többletfillérébe sem kerül, csináljam. S mivel beláttam, hogy a településnek nagyon kevés a pénze, s ami van, abból sok mindent kell fenntartania, a színházi programokra nem kérek pénzt, hanem megszerzem. 1995 óta így működtetem az önálló nyári színházzá vált Zsámbéki Szombatokat. Vagy 1998–99-ben azt javasoltam: jó lenne egy Tourinform-irodát létrehozni, azt mondták, rendben, ha a falunak ez nem kerül semmibe, legyen. Mára sikerült kiépítenem a Zsámbék Medencei Idegenforgalmi Közhasznú Egyesületet, kialakult tehát az idegenforgalom egy nyitottabb szervezeti formája, amely tovább tudja vinni mindazt, amit néhány éve elkezdtünk. Ennek a váltásnak kell bekövetkeznie a színház életében is.

– A fesztivál és a turizmus fellendítése munkát egymással összefüggő, egymást kiegészítő részterülete, s végső soron a falut gyarapítja.

– A Zsámbéki Szombatok különlegessége, hogy 1996 óta gyakorlatilag egész nyáron át tart a fesztivál, helyben jönnek létre a produkciók, tehát huzamosabb időt töltenek itt az alkotók, akik a községbeli szállásadóknál laknak, kosztolnak, ezáltal nemcsak szoros személyes kapcsolatok alakulnak ki művészek és lakosok között, hanem az emberek az előadásokat is más-ként nézik. Kezdettől fogva rengeteg zsámbéki segített a körülmények megteremtésében. Lakatosok, asztalosok, villanyszerelők és más szakemberek folyamatosan részt vettek a színházi produkciókban, s átélheték azt, hogy, mondjuk, az Arvisura Színház tagjai Somogyi István vezérletével halatlan erővel és halálosan komolyan teszik a dolgukat, ettől egészen más viszonyba kerültek velük és az előadásokkal is. Az első saját produkciónk, *A Mester és Margarita* a legegyszerűbb nézők körében is átütő sikert aratott, hisz azok játszottak benne, akiket közelről megismerhettek és megszerettek, s azt érezkelhették, hogy azok ugyanolyan kemény munkával hoznak létre valamit, mint ők maguk.

– Ha a község költségvetéséből csak minimális összeg jut közművelődésre, a színház kht.-vá alakításához szükséges tíz-tizenkét millió előteremtése irreális elképzelés. De ha a tavalyi évad hetvenmilliós költségvetése még ehhez az előteremthetetlen summához képest is majd' egy nagyságrenddel nagyobb, ez óhatatlanul feszültségeket gerjeszt.

– Szembesülnöm kellett azzal, hogy a sok új betelepülttel felduzzadt, négyezer-kétszáz éves lélekszámú, e növekedéstől azonban messze elmaradó, szűkös költségvetésű település intézményi és finanszírozási struktúráját szűkíteni a hetvenmillió forinttal gazdálkodó színház. E problémát egy forráshiányos és nehezen működtetett kis településhez kötődő szervezeti forma, mint amilyen a százszázalékos tulajdonú kht. is, nem oldja meg, itt gyökeres változásra van szükség.

– Mi lesz a gyökeres változás?

– Ahogy terjeszkedett a fesztivál, s kezdett távolodni a templomtól mint helyszíntől, ott találtam magam a zsámbéki hegy tetején elterülő, lepusztult rakétabázison, amely pillanatok alatt a fesztivál legnépszerűbb helyszíne lett. A rendezők szeme felcsillant, amikor körbevezettem őket. De még az egyházzenei koncertek szervezője is a hely varázsa alá került: egy rakétabázison rendeztünk gregorián koncertet, mert annak az akusztikája olyan, mint egy templomé, különleges hangulatáról nem is beszélve. Kortárs hangversenyekhez különösen nagyszerű helyszínek találhatók. Felmerült például egy különös

Stockhausen-mű bemutatásának terve, amelynek előadási előírásai a zenészek szerint olyanok, hogy ez a terep lenne hozzájuk a legideálisabb.

Képzőművészeti kiállítást is rendeztünk már az egyik rakétasilóban, amelynek a megnyitóján jelen lévő szakemberek szerint Oslóban s más skandináv városokban a hetvenes években pont ilyen, a nyers betonfelületeket használó kiállítóterek épültek, mint ezek a silók. Tehát erre is alkalmas a hely.

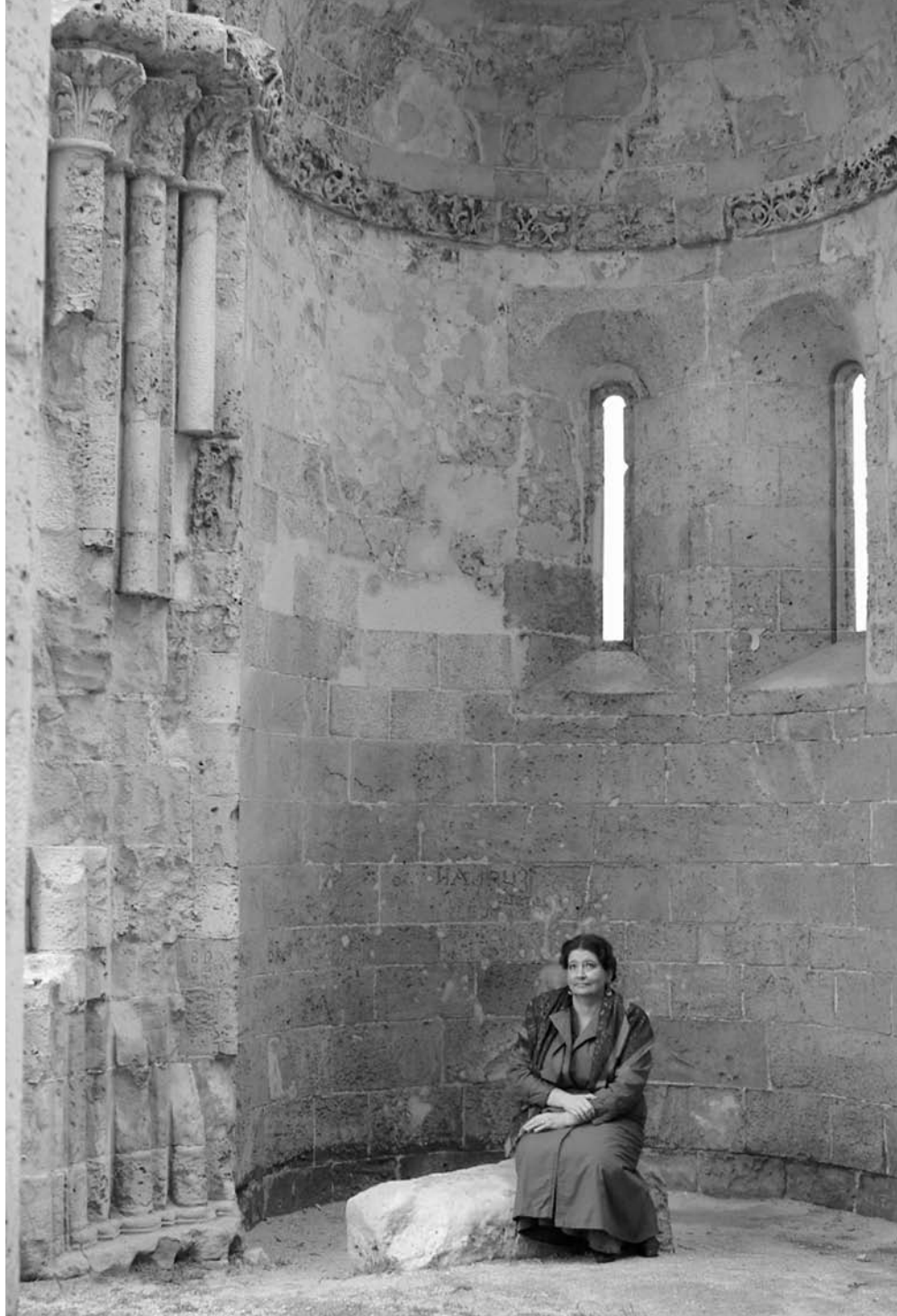
– *Nem csupán kuriozitás ez a természeti környezet, illetve a lepusztulófélben lévő speciális építmények kínálta közeg?*

– Néhány éve részt vettem egy olaszországi várakat bemutató szakmai körúton, s ott, a beszélgetéseken kiderült, hányféle szövetségük van az európai váraknak, s milyen együttműködési láncolat alakult ki a különböző korokban épült erődök között. Ekkor tudatosodott bennem, hogy az erődépítés történetében a földvárak, a cölöp- és palánkvárak, a kővárak meg a XIX. század csúcsteljesítményét reprezentáló komáromi monostori erődhez hasonló komplex erődrendszerek után a XX. századot a Zsámbék fölötti hegyen található rakétabázis reprezentálja.

Kiderítettem, hogy az Európa Tanács egyik állásfoglalása szerint a XX. századi építészeti valamilyen szempontból fontos alkotásait már most műemléki védelem alá kell helyezni, s mivel az ilyen rakétabázisok közül ez az egyetlen, amely eredeti formájában megmaradt – a többi, amikor hadászati célú felhasználásuk megszűnt, kisajátították, s zömökön az eredeti létesítmények bontásával járó hatalmas összegek ellenére lakóparkok épülnek –, műemléknek kellene megőrizni. Ha ez megtörténik, akkor jelentős uniós és hazai pályázati lehetőségek nyílnak meg. Mivel erről a bázisról 1996-ig a NATO és a Varsói Szerződés háborúzása esetén Észak-Olaszországot kellett volna lőni, az uniós pályázatok elbírálásánál jó pontot jelent, hogy ezt az objektumot kulturális központtá kívánjuk átalakítani. A műemlékké nyilvánítás folyamata elkezdődött.

A területet különben is sokféleképpen lehet élővé tenni és kulturális szempontból hasznosítani. A Honvédelmi Minisztérium programjában például a hivatásos hadseregre való áttérés elősegítése céljából kiemelt feladat a hadsereg indirekt népszerűsítése. Bár ez a program az állami költségvetés kedvezőtlen alakulása miatt lelassult, komoly együttműködési lehetőséget kínál: a tizenöt hektáros bázis egyik részében a késő hatvanas évek haditechnikáját bemutató kiállítást alakíthatunk ki.

Mivel ez zárt objektum volt, a terület eredeti természeti értékei szinte teljesen megmaradtak. Egyrészt innen páratlan körpanoráma nyílik a Pilisre, a Gerecsére,

A helyszínek egyike

A portrékat Schiller Kata készítette

a Vértesre, a Budai-hegységre és a százhalombattai dombokra, másrészt számos ritka állat- és növényfaj található itt, például pillangók ezrei láthatók, nagy számban élnek őzek, vadnyulak s más állatok, tehát kézenfekvő lenne egy vadaspark létrehozása. Ez a domb része az egymással összefüggő kisebb zöldterületek láncolatának, az úgynevezett zöldfolyosók egyike. Ez azért fontos, mert az Unió Natura 2000 programja éppen az ilyen, különös védelmet élvező területek óvására, kialakítására, fejlesztésére ösztönöz, s ez a domb szerepel a program által preferált térségek között, azaz erre is lehet uniós pályázatot beadni.

Építészek és műemléki szakemberek véleménye szerint az építmények közül a legény-ségi szállás a hatvanas–hetvenes évek fordulójára jellemző építészeti stílus egyik jellegzetes, a maga nemében karakteres és kvalitásos épülete, tehát ennek mint építészettörténeti emléknek a helyreállítása fontos lenne. Ha ez megtörténik, akkor ebben hatvan-hetven személynek szálláshelyet lehet kialakítani, a közösségi terek pedig oktató- és bemutatóteremnek használhatók, itt lenne a fesztivál központja, irodája, próbahelye. Nyáron itt laknának a fesztivál résztvevői, az év nagyobb felében pedig akár nyereséges erdei iskola is működhetne benne.

Míndez – tehát a fesztivál, a haditechnikai bemutató, a természetvédelmi terület, az erdei iskola – megteremti, illetve kibővíti a kistérségi turisztikai tevékenység bázisát, azaz az idegenforgalomból is növelheti a bevételt.

– *A jövő tehát az, hogy még több lábon igyekszel állni.*

– Ebből a sokféle forrásból összeállhat a működési szervezet finanszírozási alapja, egyben megadhatja a keretét annak is, amit legjobban szeretek, amit leginkább akarok: a művészeti fesztiválnak.

– *Az egyes részterületeket képviselő minisztériumok – amelyekkel eddig is jó kapcsolatban voltál, mert így-úgy segítették a fesztivált – aligha fogják fenntartani a vállalkozást, legföljebb adnak hozzá valamit.*

– Ez eddig is így működött. Különböző területekről mindig csak kis pénzeket szereztem, ám ezeket összerakva sokkal nagyobb dolgokat lehetett működtetni, mint ami első ránézésre elképzelhető. Másrészt csak nagyon kicsi, de hatékony szervezettel lehet igazán jól és sokféle feladatot ellátni, tehát a jövőben is ilyet akarok fenntartani.

– *De a pályázatokhoz valamennyi tőke, azaz önrész is szükséges, azt honnan szerzed meg?*

– Az önrész előteremtése nem akkora gond. Eddig is az volt a gyakorlat, hogy az egyik pályázathoz a másik, már elnyert pályázati pénz szolgált önrészzül. Az uniós pályázatoknál ráadásul a nonprofit szervezetek esetében az önrész nagyon kicsi, két és fél–öt, maximum tíz százalék. Ez a szisztéma ezután is működni fog, amely persze csak a projektek finanszírozására érvényes, a szervezet fenntartását, a rezsit máshogyan kell előteremteni.

Úgy tűnik, hogy e probléma megoldásának kulcsa az lehet, ha valamilyen civil szervezetté válunk, mert a számukra kiírt pályázatoknál a működési költségeket el lehet számolni. Nálunk is megszületett a civiltörvény, és megalakult a Civil Nemzeti Alapprogram, ami azt jelenti, hogy a civil szervezetek támogatására szolgáló pályázati alapot – amelyből eddig ha valaki háromszáz ezer forintot kapott, már túlfinszírozottnak számított – évről évre dinamikusan növekvő, nagyságrendekkel nagyobb összegre kerekítik fel. Eszerint megfelelő pályázattal egy kis egyesület is nyerhet egymilliót, míg egy nagyobb akár százmilliós nagyságrendű összeget is kaphat.

Csak azt a szervezeti formát kellene megtalálnunk, amelyben a hazai és uniós pályázati lehetőségeket egyaránt ki lehet használni. Azzal, hogy az Unióba való belépés után miképpen lehet a hazai nonprofit szervezetek szervezeti és finanszírozási struktúráját az európaival kompatibilissé tenni, még azok a szervek sem foglalkoznak, amelyeknek ez feladatuk lenne. Úgy tűnik, magunknak kell kitaposnunk az utat.

Egylőre az látszik a legvalószínűbbnek, hogy mivel a műemlékké nyilvánítás feltételezhetően hamarosan megtörténik, a bázis állami tulajdonban marad, tehát az államnak fenntartási kötelezettségei vannak, így műemléket működtető szervezetként kaphatunk költségvetési támogatást. Ez a forma viszont az Unió számára nem egészen megfelelő, azaz a pályázatoknál nem biztos, hogy elfogadják bennünket nonprofitnak és civilnek. Áthidaló megoldásként a bázis az Unió finanszírozási köreibe már bevezetett és elfogadott Monostori Erőd Kht.-hoz kapcsolódna, így lélegzetvételi időt kapnánk ahhoz, hogy a komáromi erőddel közösen kitaláljuk azt a legmegfelelőbb szervezeti és működési formát, amely biztosítja önállóságunkat, és megfelel a hazai és nemzetközi pályázati kritériumoknak.

– *A következő évet már ebben a formában készíted elő?*

– Igen.

– *A falu ezek szerint kimarad a terveidből.*

– A falu nincs kihagyva. Mindig fontosnak tartottam, hogy ez a fantasztikus község ki tudja használni a lehetőségeit, ezt szolgálta a fesztivál is. A színház tehát nem tud és nem is akar elválni a falutól. Az emberek, akik szeretnek engem s azt, ami itt történik, ezután sem hagynak el. Ebben az olyan esetek is megerősítenek, mint ami például a Simon Balázs rendezte *Csontzenében* történt. Ebben szerepelt a Zsámbéki Asszonykórus, ők vezették azt a körmenetet, amely megpróbálta összefogni a különböző helyeken zajló jeleneteket. Ezek az asszonyok nemcsak elviselték a próbák nehézségeit, hanem megértették, hogy nem elég csupán énekelniük, valami örületben is részt kell venniük, s bizonyos jelenetekben színészként kezdtek viselkedni.

Ami a közönséget illeti, nagy kérdés volt, hogy a nézők hogyan fognak idetalálni és ideszokni a bázisra. Már az első évben megnyugodhattam, mert a háborús témájú fesztiválon szervezési szempontból két előadást párhuzamosan kellett játszsanunk – erre a Zsámbéki Szombatok két évtizedes történetében nem volt példa –, mégis tele volt mindkét produkció nézőterre.

Az alaphelyszín természetesen a bázis lesz, amelynek kialakítása a fő feladatom, ez izgat engem és az alkotókat. Például nemrég Máté Gábor jelezte, hogy valamit szeretne itt csinálni, s amikor felvittem a bázisra, azonnal beleszeretett a helyszínembe. S idővel az is kiderül majd, hogy miként lehet megtartani a településen belüli játékhelyeket. Néhányat változatlanul tudunk használni, hiszen az évek során olyan privát helyszínek váltak népszerűvé, mint például a Deák-udvar, míg a Zárda kert, ahol sok előadásunk játszódott, elvileg közterület, tehát ha ott akarunk valamit rendezni, ahhoz csak bejelentési kötelezettségnek kell eleget tennünk, s a Romtemplom mögötti területen is tartunk előadásokat.

– *Hogyhogy, az nem a községé?*

– Nem, az ugyanúgy állami tulajdon, mint maga a Romtemplom vagy a bázis, tehát kincstári vagyon. Néhány éve, amikor a falu költségvetése nagyon szegényes volt, a műemlékeseknek meg a restaurálás során maradt pénzük, a falu ezt a területet eladta az államnak.

– *Volt már Szentivánéji álom-, Három nővér- és háborús témájú előadások találkozója, ebben az évben mi lesz a fesztivál témája?*

– Az idén *Hamlet*-fesztiválra készülünk. Lengyel, orosz, talán grúz előadás mellett látható lesz a kolozsvári Román Nemzeti Színház produkciója, amely Vlad Mugar utolsó rendezése, s amelynek Claudiusát Bogdán Zsolt játssza. Természetesen saját bemutatónk is lesz: Bertók Lajossal a címszerepben Jámbor József, több sikeres zsámbéki előadás színre állítója rendezi azt a *Hamlet*-variációt, amelyet akár új magyar bemutatónak is mondhatnánk, mert Garaczi László nemcsak újrafordította a drámát, hanem át is dolgozta, például keretjátékot írt hozzá. Emellett természetesen egyéb bemutatókra is sor kerül, így Máté Gábor rendezésére, sepsiszentgyörgyi, komáromi és beregszászi előadásokra.

– *S a Kultúra 2000 program keretében mit tervezel?*

– A tíz ország csatlakozása utáni téma: Arcal a Balkán felé. Ez kapóra jön, mert már akkor foglalkoztatott ez a gondolat, amikor még nem ismertem e mottót. Erre a programra már előző év októberében kellett volna pályáznom, de mivel ez hároméves projekt, ehhez öt együttműködő fél kell, ám a mi ötödik partnerünket, Szerbiát az EU nem fogadta el, így csak az idén adhatjuk be ismét a pályázatot.

Ebben a hároméves projektben a komáromi erőd is fontos szereplő lesz, mert az elkészülő előadás összekapcsolja a Duna menti erődöket, azaz a produkció hajón utazik végig a Dunán, öt helyen kiköt, s az ott álló erődökben jelenítik meg Odüsszeusz bolyongásának egy-egy állomását; ezt a produkciót Bocsárdi László rendezi. Németország, Ausztria, Szlovákia, hazánk és Románia mellett Bulgária és Albánia, sőt, megfigyelőként Szerbia is bekapcsolódik a programba. Albániában például egy szigeten egy Ali pasa által építtetett, XVII. századi monumentális vár áll, a hegyekben a zsámbékihoz hasonló rakétasilók vannak; a hegyek közé benyúló mély öböl végén leereszhető vasrácsokkal elzárt hatalmas barlang húzódik: az egyetlen albán tengeralattjáró rejtékhelye. Sok-sok ilyen egzotikus helyszín található ott, s mivel a projekt tágabb értelemben véve szól a Balkánról, ezt a térséget is szeretnénk bekapcsolni a programunkba.

– *Zsámbék az évek során az új magyar drámák egyik fórumává vált. Lesznek továbbra is ősbemutatók?*

– Tavaly, amikor Filó Vera darabját próbálták, egy reménytelennek tűnő periódusban azt találtam mondani, hogy ezentúl csak klasszikusokat fogok bemutatni. De ez a premier meggyőzött, s megleptek a nézői reakciók is. Bár az alpolgármester fegyelmet akart kezdeményezni ellenem, amiért a darabban csúnya szavakat használtak. Az előadás nagy sikert aratott, a buszsofőr, aki az előadás alatt körbevitte a nézőket, a minap leállt az úton, s kiszólt: az idén nem játsszuk a darabot?

– Ezek szerint remélhetjük, hogy a Zsámbéki Szombatok változatlanul a művészértéktérítés fontos műhelye marad?

– Természetesen fontos számomra az előadások művészi értéke, de talán ennél is fontosabb, hogy nemcsak a nézők vagy egy település közegében, hanem a társulati együttműködés közegében tudok alakítani, formálni. Ez vezetett mindig: eresszünk össze különböző embereket, nézeteket, elképzeléseket, s a közös munkából születessen valami egyedi érték. Arról, hogy ez nem csupán gyermek elképzelés, többek között az győzött meg, amikor Lázár Kati egy tévéinterjúban hosszan panaszkodott a színházi életben uralkodó torz viszonyokról, s elmesélte: amikor épp nagyon letargikus állapotban volt, kapott egy hívatást, hogy vállaljon szerepet valamelyik zsámbéki produkcióban. Ráállt, dolgozni kezdett, és lelkileg rendbe jött. A zsámbéki próbákat és együttélést jellemző közösségi munka olyan erőt adott neki, ami megtartotta a pályán. Máskor meg Kulka János beszélt szintén igen kritikusan a színházi állapotokról, majd váratlanul arról vallott, hogy az utóbbi években egyedül Zsámbékon volt része olyan szép élményben, amelyet Maia Morgensternnel és Bocsárdi Lászlóval a *Bánk bán* próbáin átél.

– Maia Morgenstern is elismerően nyilatkozott zsámbéki élményeiről a minap.

– Ó munka közben sem titkolta, hogy nagyon jól érzi magát itt, s el volt bűvölve Bocsárditól, attól, hogy ő nem úgy dolgozott vele, mint a legtöbb román rendező, azaz nem keménykedett és üvöltözött. Ezek az interjúk is azt igazolják vissza, amit a közösségi létről mondtam. Azért sajnálom, hogy az elmúlt öt év harcai ettől vontak el erőt, energiákat. Mennyivel mélyebb és intenzívebb dolgok születhettek volna! Még inkább kiteljesedhetett volna az, amiről Vidnyánszky Attila azt mondta: ami Zsámbékon létrejött, az leginkább az avignoni modellre hasonlít, hiszen itt is az évadot meghatározó, kiemelkedő súlyú egy vagy két produkció mellett sok helyszínen sokféle előadás születik, amely aztán máshol, az évadban vagy tovább éli a maga életét, vagy megmarad egyszeri bemutatónak, kísérleti stádiumnak. Itt minden évben friss tehetségek sora kap lehetőséget, hogy bizonyíthasson, sokuknak innen indult el

pályájuk, ami itt történik, az kis Teoréma-programnak is felfogható.

– Ebben sok igazság van, gondoljunk csak Schilling Árpád pályakezdésére.

– Ő a másodéves vizsgáján csinált néhány jelenetet Brecht *Baal*jából, ezt látva adtam lehetőséget neki, hogy Zsámbékon az egész darabot megrendezze; ez az előadás került be aztán a Kamrába, s ezzel mutatkozhatott be Strasbourg-ban, a Nemzetek Színháza fesztiválon. De említhetném magát Vidnyánszkyt is, aki itt hozta létre a *Sardafass*, a *hím boszorkányt*, a háborús fesztiválon bemutatott darabját és tavalyi *Három nővérét*.

– Bizakodjunk, hogy Vidnyánszky jellemzése a következő években valóban s még teljesebb mértékben beteljesedik. Mindenesre örülök, hogy a Zsámbéki Szombatok körüli bonyodalmak ellenére optimizmusod töretlen, s kitart a jelenleginél optimálisabb körülmények megszületéséig.

– A biztatás rám fér, mert telefonunkat már egyirányúsították, az áramot két-három nap múlva kapcsolják ki. Tavalyi költségvetésünkben már nem szerepelt a rezsi-költség, de utólag mégis megadták. Az idén viszont kijelentették, hogy semmilyen körülmények között sem számíthatok rá, s ha nem tudom előteremteni a szükséges összeget, fegyelmet kapok. Az eljárás természetesen törvényellenes, ugyanis az önkormányzat nem köteles nyári színházát fenntartani, de közművelődési intézményt igen, s az államháztartási törvény szigorúan megszabja, hogyan kell költségvetést készíteni, hogyan kell az előző évi bázist figyelembe venni, s ha nincs feladatmegvona – márpedig nincs –, semmi nem indokolja az elvonást.

– Lehet, hogy igazad lesz, de villanyod nem?

– Az önkormányzat áramszünet miatt teljes sötétségben hozta meg a Zsámbéki Szombatokat felszámoló határozatát. S képtelen szintén a sötétség megnyilvánulása az, ami a napokban történt: az uniós felzárkóztatási program keretében egy SAPARD-pályázaton belüli, fel nem használt alapra lehetett aspirálni. Az önkormányzat határozata alapján – amelyben vállalta a pályázathoz szükséges önrész előteremtését is – a Zsámbéki Műemléket és Hagyományokat Őrző Kör nevében elkészítettem a pályázatot, amellyel műemléki védelem alatt álló épületek, illetve a XVIII. századi pestisjárvány után emelt legelső Immaculata-szobor helyreállítására kértünk támogatást a nyolcvanmillió eurós keretből. A jegyző az önkormányzat határozatát visszavonva megtagadta az önrésszel kapcsolatos ígéret teljesítését, így a pályázatot nem adhattuk be.

Ezek a lépések is segítenek abban, hogy a fesztivál továbbélése érdekében megtaláljam azt a megoldást, amelyet a belső váltás szükségessége is kikényszerít.

Színültig
színház

FESTIVÁL SÚGÓ

Havonta megjelenő színházi programmagazin
www.sugo.hu